

הרב יודא הכהן שטראסער

מח"ס ספרא רבא דישראל, צנא מלא ספרא, ועוד

ירח האיתנים במחיצתו של מרן החת"ס זי"ע

תהלוכות ומנהגים

לפני מאה וארבעים שנה כתב הגאון בעל "מהר"ם שיק" זצ"ל, לידידו מנוער הגי"ר משה נאוואמעסטא זצ"ל, היושב בירושלים ת"ו: "הנה מאז נכספה וגם כלתה נפשי לחקור על מנהגי ותהלוכי מרן הגאון רבן של כל בני הגולה בעל חת"ס זצ"ל, וידעתי שמעלתו נ"י שימש את מרן זצ"ל בזה יותר ממני, ולזאת אבקש מאת מעלתו נ"י שירשום כלם מראשית השנה ועד אחרית השנה, כל הדברים שראה ממנו וידע, ויכבדני לשלוח אותם לידי...". (נדפס בס' שלשה עולמות ח"א עמ' ל').

ידועים לנו המון מנהגים ממה שהעלה על הכתב, תלמידו הגי"ר פייבל פלוט זצ"ל, בעל "ליקוטי חבר בן חיים", ממנו יתד ממנו פינה לספר "מנהגי חת"ס" שהופיע במשך שנים רבות על כל מהדורותיו.

אני הגבר ראיתי שאין הכל ממשמשים בספרים הנ"ל, מה גם שאין הסדר שם מבורר די צרכו, ועוד זאת, מאז הופיעו הספרים, מצאנו מקורות חדשים נאמנים לתהלוכות מרן זצ"ל, בכתבי וספרי צאצאיו ובני משפחתו, תלמידיו וגדולי דורו. אמרתי דבר בעתו – בירח האיתנים, החודש בו חל הילולא דרבינו – לסדר מנהגיו ותהלוכותיו הנוגעים ל"ראשית השנה", לשמחת לב שוחרי תורת משה, והיה זה שכרי.

באסופה דגן ציינתי – עד כמה שידו מגעת – מקור כל מנהג מאין מוצאו, תוך כדי ציון עובדא ומעשה רב הנוגעים בעקיפין או במישרין. לא הארכתי להוסיף ולסלסל בחלק ההלכה – ע"ז יבוא גדולים וטובים ממני, ואני רק הבאתי את הדברים כמו שהן. זכותי דמרון יגן עלן.

א

ימי הרחמים והרצון

"ועוד שהוא [ת"ב] אחרית של השנה באשר מכאן ואילך נקרא לפני שנה הבאה, כמו יום ד' בשבוע שנקרא לפני השבת [בניטין ע"ז ע"א], ה"ג מי"ד אב עד יו"ד תשרי שהוא יו"כ, נקרא לפני השנה הבאה, וט' אב הוא אחרית הימים משנה העברה".

(דרשות ח"ג עמ' ע"א ד"ה המקונן)

"יותר רצוי התפלה בימים אלו, ימי רצון לה', וקראו לחודש אלול וימי תשובה "ירח ימים" גמטריא ש"ח, לשפוך שיח לפני ה' וירצה לפניו". (ספר הזכרון עמ' ק"ז)

א. בכל שנה מר"ח אלול עד אחר יוהכ"פ, חזר על כל ששה סדרי משנה המשניות, חזר על כולי תלמודא דש"ס בבלי¹ וירושלמי, ספרא וספרי ותוספתא, בדרך קצרה בעיונו הזך והנמרץ².

1. הגר"י גרינוואלד זצ"ל בס' שירת משה מביא: "זי"א שגמר בימים הללו כל הש"ס בבלי".

2. בנו מרן בעל מכתב סופר זצ"ל בתולדות מרן שכתב, ונדפס בס' אבני בית היוצר.

אולם בליקוטי חב"ח ח"ג הביא בזה"ל: "באלה הימים התפלל בביהכ"ג, מיום א' דסליחות עד לאחר יוהכ"פ, תפלת שחרית, והארץ עד מאוד אחר התפלה שמה... ואמרו עליו, שהיה גומר באותן הימים אחר התפלה, ששה סדרי משנה עם פירוש "עץ חיים" למהר"י חגיז".

ובאוצרות הסופר (קובץ י' עמ' ק"א) מובא בשם תלמיד מרן ז"ל, שבכל יום מימי חודש אלול למד מרן ח"י פרקים משניות, ועי"ז סיים ששה סדרי משנה בחודש אלול, וז"ל: "שמעתי שהצדיק הקדוש ר' משה סופר למד בימים קדושים האלו ח"י פרקים בכל יום, מה שלא עשה כן בימים אחרים...".

ובשרות ח"ז (ס' כ"א) מתאריך יום ג' א' דר"ח אלול תקמ"ז, בהיותו כבר כ"ד שנים, כותב מרן: "הנהו יומי דכלה ניהו, דהדרנא לכולא תלמודא דגריסנא בהאי שתא", כי כן דרכינו".

הגר"ש ואזנר שליט"א (הובא באוצרות הסופר קובץ י"ד עמ' צ') אמר, שבחודש אלול חזר מרן ד' פעמים על מה שלמד במשך השנה.

- ב. מתחילת חודש אלול עד אחרי הימים הקדושים היו פניו מוריקות מיוחדות ואימת הימים הנוראים.³
- ג. סמוך לימי החג למד כל בוקר אחר התפלה עם תלמידיו הלכות החג הנוגעים.⁴
- ד. בשבת שלפני סליחות דרש מרן בבית הכנסת בצוקערמאנטל.⁵
- ה. מיום א' דסליחות עד אחר יום הכפורים התפלל תפלת שחרית בבית הכנסת, והאריך מאוד אחר התפלה שמה.⁶
- ו. פיוט "מכניסי רחמים" שבסליחות לא אמר, והיה דרכו להאריך בנפילת אפים⁷ עד שהגיע שייץ ל"שומר ישראל"⁸.
- ז. ביום כ"ז אלול - יום פטירת רבו הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל, היה דורש דרוש התעוררות⁹, ולרוב בפסוקי חנה בהפטרת יום א' דראש השנה¹⁰.

3. תולדות הגר"י בוקסבוים זצ"ל אבד"ק גאלאנטא (בספרו אור פני יהושע), מה שרגיל היה לספר אודות מרן החת"ס זי"ע, מובא בספר "ספרא רבא דישראל" עמ' קע"ב.
4. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.
5. הגר"י שטערן זצ"ל בהקדמה לדרשות חת"ס.
- ו. בדרשות חב"ב דף ש"מ טור ג' בהערה כותב הגרינ"ש, שמחו צוקערמאנטל בעיבורה של פרשבורג, הי' כמו הקילה קטנה לעצמה, ומשנת תקע"ג ואילך אחרי שבנו שם ביהכ"ג, דרש שם מרן בשבת שלפני סליחות. אולם בליקוטי חב"ח ח"ג הביא שמרן דרש שם בשבת שלפני ראש השנה. ברם הרואה יראה שישנם דרשות מפרשת כי תבא ואילך. ותמצא בדרשות צוקערמאנטל מאמרים ע"ד דרוש דבר בעתו מענין שמעתתא שדרש אז רבינו. ולפעמים דרש מרן גם ביום כ"ה אלול, והזכיר מבריאת העולם שהי' ביום ההוא, עכ"ד.
6. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.
7. בתומר דבורה פ"א אות ה' שבתפלת תחנון (במקום רחום ותחנון) אמר לדוד אליך ה' נפשי אשא וגו'.
8. בשו"ת אורח סי' קס"ו, לאחר שהביא מרן דברי מהר"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב עבודה פי"ב), שמיאן לומר פיוט מכניסי רחמים שאין לנו עם מלאכים כלום, כ"א ה' אלקינו שומע קול תפלתנו, סיים בזה"ל: "ולדברי הגאון הנ"ל גם פזמון "מלאכי רחמים" וסליחה י"ג מדות האמורות בחנינה" יש למנוע, מ"מ אנו אומרים עם הצבור, הן אל כביר לא ימאס, ודלגו עלי אהבה, אך "מכניסי רחמים" דרכי להאריך בנפילת אפים עד שהגיע שייץ ל"שומר ישראל"..."
9. ראה משיב תלמידו הגה"ק רבי הילל מקאלאמאי זצ"ל בספרו משכיל אל דל (חלק רביעי כלל י' פרט א'): "דכירנא תפלות מעריב שהתפלתי בו' אב וכ"ז אלול וחי' טבת אחר הדרשה של אגדות מוסר שאמר בבית הכנסת הגדולה, לא זכיתי להתפלל בכל השנה בתבניתה ובדמותה, משום שע"י תוכחתו ודבריו הקדושים היו כל השומעים כמעט לעם נברא להיותם בריה חדשה".
10. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. והגר"י שטערן זצ"ל בדרשות חב"ב (דף שני"ד טור ג' בהערה) כ' שזה הי' משנת תק"ס ואילך.
- ואם חל ז"ך אלול ביום עש"ק, דרש מרן ביום חמישי, וכן אם דרש בכ"ה אלול בבהכ"ג הגדולה או דרש בשב"ק ז"ך אלול בבהכ"ג צוקערמאנטל.
- ובס' מקרי דרדקי במדבר דף ע"ד כ' הגה"ק רבי הילל מקאלאמאי, ח"ל: "עיין פרי"א פי"ז על פסוק כ"ה דברי הימים ב' סי' ל"ה, ויקונו רמיהו על יאשיהו ויתנום לחוק על ישראל, קיבלו עליהם כל ישראל להיות גומלין חסד עם כל חכמי ישראל, אפשר הכוונה שקיבלו עליהם שבכל שנה ביום פטירתו יאמרו דרשה ברבים להורות לעם ה' דרכי ה', וזו היא הגדולה שבנדיבות וגדול יותר מצדקה וכי, וזהו טובה וגמ"ח לנשמת הנפטר, וקרוב לודאי שזה היה טעמו של מורי הגאון וללה"ה שדרש ברבים בכל שנה ביום כ"ז אלול שהוא יום הילולא של רבו נ"ע".
- מעניין לציין מה שאמר הגה"ק מוהר"י הורביץ זצ"ל מדויקוב (מובא באוצרות הסופר קובץ ט"ז עמ' ס"ח) בנוגע לדרשת ז"ך אלול, עפ"י מה שהקשה סתירה בדברי מרן ז"ל, דבפ' פינחס (ד"ה הוא דתן ואבירם [ב]), משמע דרשעים כדתן ואבירם אין להם תקנה אחר מיתתם, ובדרשות ז"ך אלול (דף שס"ב טור ב' ד"ה וליישב) מוכח דאף מיתת דתן ואבירם באופן פלא הי', כדי שיקחו מהם מוסר וזה תקנה לנשמותיהם, ושאל הגר"י את תלמידיו האם ידעו איזה פשר לסתירה זו.
- לאחר כמה ימים אמר: למה לא תבינו, הלא את דבריו בפ' פינחס אמר וכתב בזמנו בפ' פינחס, שחל בימי בין המצרים, ושם כתב כדון, ויקוב הדין את ההר, אבל הדרשה שנאמרה בז"ך אלול בימי הרחמים והרצון, ובימים אלו מתוך הרחמים והרצון מצא זכות ותקנה אף לרשעים אלה, כי לא ירח ממנו נדה.

ב

ריש שתא

"כי יום ר"ה, גם כי הוא יום נורא, יום דין ומשפט על כל יצורי תבל, מ"מ אינו יום עצבון, ואדרבא דוקא בחדות לב של תשובה ואהבה ודביקות ובכי' של שמחה... אבל עצבות ושברון לא יזכר ולא יפקד". (דרשות ח"ב עמ' שניו טור ב' ד"ה ויהי)
 "ע"ד שקבלנו שבר"ה ויהי"כ הנשמות הקדושות שכבר מתו ונשמו' האבות מצטרפי' עמנו בבהכ"נ בתפלתינו". (דרשות ח"ב עמ' שניו טור ג' ד"ה אשר)

א. בערב ראש השנה היה מתענה לקבל פני המלך ית"ש¹¹.

ב. בליל ר"ה קודם ברכו בירך על עשבי בשמים¹².

ג. בליל ר"ה¹³ הלך לבית הכנסת¹⁴, ולאחר שאיחלו לו בני הקהלה "שנה טובה", בא לביתו, שם חילו פניו תלמידיו ושאר בעלי בתים תורניים, ודייני קרתא בראשם¹⁵, וברכו אותו בברכת שנה טובה, ואמר לפנייהם איזה דרוש ואגדה, בו פירש הכתוב "למען ירבו ימיכם", ועפ"י רוב פירש את הספרי על הפסוק ההוא: "וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו"¹⁶, ובירך לכל בני הקהלה ברכה כללית¹⁷.

ד. בליל א' הביאו על שולחנו כל המינים המובאים בשו"ע¹⁸, כפי שנמצאו לקנות.

11. מנהגי חת"ס פ"ז אות א'.

ובמילואים שם עמ' פ"ה הביא מס' זכרון אברהם (מובא בארחות חיים ספינקא אור"ח סי' תקפ"א ס"ב) "דמ"מ מי שלא אבל כלל קדושה שורה בתוך מעיו ואין בו שום נדנד עבירה בעולם, וכן נהג מורי ז"ל (הוא הגר"נ ארלר) וכל תלמידיו יצ"ו".

הטעם לזה עי' בדרשות ח"א (דף כ"ז טור ב' ד"ה בסוף ההפטרה), ובדרשות ח"ב (דף שד"מ טור ג' ד"ה אתם), ושם (דף שמ"ו טור ב' ד"ה אחו"ל), ושם (דף שס"ו טור ב' ד"ה ובלאה"ג).

וראה בשו"ת אור"ח סי' קע"ב מיום ה' תשרי: "תשרי עלן שתא שבתא".

12. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג, שכן היה מנהגו בכל שבת ויורט, אפילו ביהכ"פ.

13. יש לציין משי"כ מרן בדרשות (ח"א דף א' טור ג' ד"ה ראש) טעמא דמילתא שנקרא ראש השנה, וז"ל: "ראש השנה - שם זה לא נמצא בתורה, אדרבא קורא הימים ההם תקופת השנה ומייחסים לסוף שנה שלפניו, רק ביחזקאל מצינו דקרא ליה"כ ר"ה ובחז"ל מלא מזה, וטעמא נ"ל כשכל ישראל צדיקים גמורים והשנים כתיקונן, ובימים האלו מוסיפי' אומץ ע"י מעיט' שעשו, או מתיחסים על העבר תקופת השנה ולא על העתיד, כי מי יודע מה יולד יום - אולי לא יהי' טובי' כאלו. ונוח לימ"י הקדושי' האלו להיות זנב לשנה העברה ולא ראש לשנה הבאה, משא"כ ביחזקאל שראה אחר החורבן שחוקת השנים מקולקלי' בעייה מלוכלך בחטא, והימים האלו באים לכפר ומקבלי' עלינו לתקן להבא ולא ישוב לכסלה, ע"כ מתיחס ראש לשנה הבאה".

14. במנהגי חת"ס פ"ז אות ב' הוסיף שהלך לביהכ"נ "להתפלל", אולם בליקוטי חב"ח ח"ג שממש מקור הדברים, לא כ' תיבת "להתפלל", ולפני זה כ' מפורש, ש"בראש השנה התפלל בבית הכנסת שחתי' ומוסף, וביום הכפורים כל התפלות".

15. חוט המשולש עמ' קל"ט, ומשם ההמשך שברכו אותו בברכת שנה טובה.

16. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

17. חוט המשולש עמ' ק"מ.

18. אור"ח סי' תקפ"ג ס"א.

וראה משי"כ מרן טעם לאכילת תפוח ברי"ה, וז"ל: "תפוח מתוק בדבש ואומרים יה"ר שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה - כי יש טוב ערב ומועיל והחכם וצדיק בוחר הטוב באשר הוא טוב כידוע אעפ"י שאינו ערב לחכו - אמנם יותר מזה מי שעובד ה' אחר שנתקע אהבתו את ה' בלב ותקוע בשכל ואו יעבדנו במתיקות, כי מתוק האור לעינים ויהי' טוב וערב, והמועיל בא ממילא כי סוף הכבוד לבוא ונאמן הוא בעל מלאכתך וגו' - לכן מתפללין שיהי' טובה ומתוקה, שנוכה לבינה והשכל ונעשה חוב האמתי במתוקות, ולכן דב"ש שר"ת שלו דיעה בינה שכל מרמז על המתוקות, והתפוח על מעשים טובים כמשאחז"ל מה תפוח פרוי קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע, הרי תפוח מרמז על המעשים ומרמז נמי שנעשה מוקדם לנשמע שהוא שמיעת השכל והבנה כי מעשיו יהיו מרובים וקורמים מחכמתו, וע"כ התפוח עיקור דבש טפל כמ"ש מג"א שע"כ אין מברכין על הדבש, ה"נ מעשיו יהיו עיקור וחכמתו טפל, וגם יהי' מוקדם בזמן

לסלקא הביאו ירק שקורין "קרויט" סתמא, או "קאפוסטא", ולכרתי הביאו ירק שקורין "באריי". הירקות האלו בדקו התלמידים טרם נתבשלו¹⁹.

ה. בברכת המזון לא אמר הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב²⁰.

ו. הרע בעיניו המנהג שאומרים ב"יוצר" הפיוטים בברכת ק"ש, וכן באמצע תפלת שחרית ומוסף, בכל זאת לא מיחה²¹.

ז. אפילו בראש השנה ויוהכ"פ התפלל שמונה עשרה בלחש, וקולו לא ישמע, רק שפתיו נעות, ועמד כעמוד ברזל²².

ח. בימים נוראים היה למרן בעל קורא מיוחד, שקריאתו היתה בדקדוק גדול²³.

ט. לפני תקיעת שופר היה דרכו לדרוש בבית הכנסת²⁴.

י. בבית מדרשו היו עונים "ברוך הוא וברוך שמו" על ברכת השופר, ומרן לא מיחה בהם²⁵.

כי לא ימתין לעשות עד שיבין כל המצות דא"כ יכלה רוב ימיו בלי תורה ח"ו אלא יהיו מעשיו מוקדמים גם בזמן - טו"ב מתוך גמטרי' תקס"ג כמנין שאנו מונין בשנה הזאת א"יה.

אגב: יש לציין מנהג עתיק-יומין שהביא מרן (חת"ס פ' ויצא ע' קני"ט ד"ה ואילי): "ואילי צאנך לא אכלתי. נראה לי שהי' מנהג אבותינו ביום עקידת יצחק לאכול ראש איל זכר לעקידתו, וכשהי' יעקב בבית לבן אפי' בשנים שסחרו בניו כפירשי' מתי אעשה גם אנכי לביתי, מי'מ לא לקח בממונו מאילי לבן לקיים מנהגו, לא עשה כן מפני החשד, והיינו אילי צאנך לא אכלתי אפי' במחיר ודוקא אילי צאנך וק"ל".

19. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

ומוסיף: "זולת ירקות אלו וירק "סאלאטה" למרור בליל פסח, לא בא שום עלה ירוק כל השנה על שולחנו, ואמרו משמו, שהיה מעיד על עצמו אשר מיום שעמד על דעתו לא בא עלה ירוק לתוך פיו".

בהקדמה לשירת משה הביא הגר"י גרינוואלד זצ"ל: "שמעתי מאחד שהיה משמשו [של החת"ס], שבים א' דראש השנה באשמורת הבוקר, אחר שעה שניה אחר חצות, קרא אותו ללמוד יחד בעין עמוק הסוגיא "השוחט בשבת", ולמדו עד אור היום, אבל עד שעה שניה אינו יודע מה היה מעשה רבו, כי היה סגור חדר לפנים מחדר".

20. מנהגי חת"ס פ"ו הערה ג', שכן קיבל המו"ל מאביו ז"ל.

21. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג, וטעמו שלא מיחה, כדי שלא לשנות ממנהגו של הגר"מ טיסמניץ.

22. תומר דבורה פ"א אות ד'.

23. הוא "הצדיק וחסיד התמים מו"ה יוסף לעצאטע זצ"ל, תלמיד מובהק למרנא הגאון מהרים ברבי זצ"ל. הוא היה מצדיקים בנעלם, והוא היה קורא בתורה בימים נוראים וד' פרשיות לפני מרנא בעל הח"ס זצ"ל בלי קבלת פרס. וקריאתו היתה בדקדוק גדול לקרות בנקודתן וכהלכתן, ומסדר קריאתו היה משמעות להכתובים על דרשות חזו"ל. והיה נוהר מאוד בטעמי הפסוקים לקרותן כהלכה, והיו הנקדין כוספים אותו על כך לשמוע ממנו קריאתו בספר התורה..." (עכ"ל הגר"י ווייס זצ"ל בספרו אבני בית היוצר עמ' ס"ד).

וכן הובא בהקדמה לס' תורת יחיאל (להגרעק"י שלוינגר): "השם 'יוסף' קראו אותו ע"ש וקיננו הצדיק מורינו רבי יוסף לוצאטו (מגוע משפחת רבי משה חיים לוצאטו בעל מסילת ישרים) תלמידו המובהק של מהר"ם ברבי זצ"ל. רבי יוסף לוצאטו היה קורא בתורה בימים נוראים לפני רבינו החת"ס, וביה"כ כשקרא בפרשת אחרי מות, נתמלא בדמע כל הידיעה על אבדהו דצדיקא, כדאיתא בזה"ק".

ובשורת חת"ס (ליקוטי תשובות סי' פ"ו ד"ה ועוד לו) כ' בא"ד: "כי לעולם מנגנים זרקא במשפטה וסגול כמשפטו, רק בט"ב מנמיך קולו ככאל המדבר, ובר"ה וי"כ כעומד נידון לפני המלך, ובמגילת אסתר בניגון של לב שמח, ובס' יוסיף אומץ א"י שהיה מקובל על כל מגילה מה' מגילות גנון אחר, אבל לעולם הנגינה נשארת במשפטה בלי שום שינוי, רק השינוי בהרמת קול כמקובל לנו מאבות אבותינו".

24. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג, ובקריית סופרים - מבוא לדרשות חת"ס, להגר"נ שטערן זצ"ל.

25. שורת מהר"ם שיק או"ח סי' נ"א, ע"ש שהאריך בזה.

יא. כנראה שבתשר"ת דישיבה הקריא²⁶ "שברים תרועה" ביחד, ובשל עמידה הקריא "שברים" לחוד ו"תרועה" לחוד²⁷.

יב. י"א שבבית מדרשו היתה התרועה קול אחד מתרעש בלי שום טוט²⁸.

יג. לא אמר ה"יהי רצון" שבין התקיעות²⁹.

יד. הזהיר מאוד לומר נקדישך [נקדש] בשחרית ונעריצך במוסף, בסיום הפיוט דרי מעלה עם דרי מטה³⁰.

טו. אחר תפלת מוסף אמרו מזמור פ"א³¹.

טז. לא היה נזהר מאכילת אגוז זולת ביום ראש השנה בלבד ולא בשאר ימים³².

26. הגה"ק רבי הילל ל"ש זצ"ל מקאלאמאי מביא בספרו משכיל אל דל (כלל ג' פרט ב' בהערה): "ודכירנא ממורי הגאון רשכבה"ג בעל חת"ס זללה"ה שאמר בדרך צחות, מדוע בעת תק"ש דוקא הרב שבעיר הוא המקריא להתקוע, הלא עבודה זו גם אחר יכול לעשות, אלא טעם הדבר, שאם אחד מהמון עם יהיה המקריא ויראה התפלות הנדפסים עם שמות המלאכים, יזמה בדעתו שרק טעם זה הוא יסוד של מצות תק"ש, ורק עפ"י כוונה זו יקריא להתקוע, משום שלדעתו מי שאינו תוקע עפ"י כוונה זו לא קיים מצות שופר כלל, ובאמת לבבי לא כן ידמה, כי מי עמד בסוד ה', ואמרת אחכמה והיא רחוקה ממני, מש"ה היתה התקנה שיהיה המקריא רק הרב שהוא ת"ח והוא יודע שכל אותן הנוסחאות עם שמות המלאכים רק דברים של מה בכך המה ולא לעיכובא, ועיקר כוונת המעשה היא - רחמנא אמר תקעו, הקב"ה צוה לבניו קיימו מצות תקיעה, ורק עפ"י כוונה זו דהיינו הנני מוכן ומוזמן לקיים רצון השי"ת שאמר תקעו הוא מקריא להתקוע, והיא היא הכוונה הנבחרת ואין בה משגה".

וראה בליקוטי חב"ח ח"ג שהביא: "פעם אחת בא אליו בעל תוקע בפרשבורג, ושמו היה ר' שמואל דייטש, וביקש מאתו ללמד עמו כוונת התקיעות, וכמו שכתב במג"א (סי' תקפ"ה סק"א) בשם שלי"ה, ופתח לו החומש והראה לו: "יום תרועה יהיה לכם", ואמר לו, כי לקיים מצוה זאת הוא שיכוון, לא זולת".

27. הגר"צ ברנפלד זצ"ל בסידור חת"ס, ששמע מרבו מרן בעל הדעת סופר, ששמע מאביו מרן השבט"ס בשם אביו מרן חת"ס, שגם המה הקריאו כך, ומסתמא גם מרן החת"ס נהג כן.

28. בס' מועדים זמנים (ח"א סי' ה' הרה"י), הביא ששמע כן מפי הגר"י וועלץ זצ"ל שכן נהגו בבית מדרשו דמרון בפרשבורג, ובהרבה מקומות בגליל העליון, ומשערים שכן קיבל מרביתו הגר"נ"א וההפלגה, שכל מנהגיו ה"י על פיהם. ובאוצרות הסופר (קובץ ז' עמ' ע' אות נ"ז) כ' שתרועה זו היתה מכונה בפי העם "התרועה של הכתב סופר", ושכן נהג הגר"ר שלמה ברימגארטען זצ"ל.

29. שו"ת מנחת אלעזר ח"ב בקונטרס שירי מנחה סי' ע"ה, שהועד לפניו בשם רבי נטע וואלף הראב"ד דפ"ב, שהגיד בשם החת"ס שיש למנוע מלומר מפני שיש בהן תערובות שמות שהכניסו בהם שלא כהוגן, וכ"כ בדרכי משה החדש (עמ' מ') שמרן לא אמרה, ע"ש.

30. תלמידו הגר"ר שמעון דייטש זצ"ל בספרו אמרי שפר עמיס ברכות (דף כ"א ע"ב), וז"ל: "אמרתו להעלות מה ששמעתי ממורי הגאון מהרמ"ס ז"ל אב"ד ק"ק פ"ב, ולא פסקה ת"ת ברבים לתלמידיו מנערתו בפיו, על דבר הפיוטים שבר"ה וביה"כ בסדר קדושה שמספר מעשה מרכבה ומלאכים עד דרי מעלה עם דרי מטה, ונחסר שם נקדישך דשחרית ונעריצך דמוסף, והמפיסים הראשונים לא חששו להדפיסו שמורגל בפי כל, ונשתרבה מזה שאין השי"ח והקהל אומרים אותו, ומורי הגאון ז"ל ה"י מזהיר מאוד לאומרו, שאם אין אנו אומרים נעריצך או נקדישך נמצא שאין אנו מקדישין אותו כלל בקדושה, אלא שאנחנו גומרים סיפור המעשה כיצד מקדישין אותו המלאכים דרי מעלה עם דרי מטה ככתוב, ואין אנו יוצאים בזה ידי מ"ע ונקדשתי בתוך בני ישראל, אלא כשאנו מומינים אותו בפה לקדושה ואומרים נעריצך או נקדישך, ואם לאו לא היה בדינו אלא רק סיפור מעשה בלבד שאינו נקרא קדושה".

31. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

32. תלמידו הגר"ר ישראל דוד מרגליות זצ"ל בספרו מחולת המחנים (סי' ו' דף ס"א ע"ב): "וקצת מזה שמעתי מפי מורי מהרמ"ס ז"ל, והוא לא ה"י נזהר ממנו זולת ביום ר"ה בלבד לא בשאר ימים, כי אמר אגוז רומז בגלות ישראל כמבואר במדרש אשר גם אם יתגולל בעפר לא יתלכלך הפרי, כן ישראל יעמדו ביניהם גם בגולה, ולכן לא ירמזו ברי"ה סימני גלות". וכ"כ בהגהותיו לשי"ע או"ח סי' תקפ"ג, וסיים דכיון שרומז על גליות לא מסמנא מילתא לאכול ברי"ה, ועוד אף גם זאת בארץ אויביהם ר"ת אג"ז, עכ"ל. וכע"ז בדרשות (ח"ב דף שמו"ג טור ב' ד"ה סי"פ).

יז. לאחר תפלת מנחה, עלה עם בני הישיבה אל הגן שמאחורי ביתו על ההר, משם נראה פני הנהר "דאנוי", ואמר שם סדר תשליך, ולא אמר כי אם הפוסקים "מי אל כמוך" ג' פעמים, ולא שום תפלה אחרת.³³

יח. אחר תשליך התעכב איזה שעה בסוכת גנו³⁴ עם מסיבת תלמידי חכמים, והביאו לפניו פירות, וברך עליהם.³⁵

יט. בליל ב' ל"שהחיינו", היה מנהגו של הראב"ד הג"ר דניאל פרוסטיץ זצ"ל, לשלוח למרן קערה גדולה מליאה כל מיני פירות שהיו נמצאים בעת ההיא, וכל מין ומין היה מסודר בפני עצמו, ועלים ירוקים בין מין למין, והיה עשוי כמין הר בפאר ונוי נחמד להשכיל, שנערך ע"י אריס א' בגנות השרים.³⁶

כ. בליל ב' באו יקירי הקהלה לבקרו, ועל הרוב נמשך הביקור עד שעה סמוך לחצות.³⁷

ג

בין כסא לעשור

"המתקן ימי תשובה מעלה עמו כל ימי השנה".

(דרשות ח"א דף כ"ד טור א' ד"ה בהפטרות)

"כי ימי תשובה שבעה ימים שבין ר"ה וי"ב (חוץ משני ימים ר"ה וי"ב), שכל יום כולל

מכל ימות השנה..." (דרשות ח"ג דף מ' טור ב' ד"ה א"ג)

א. בעשרת ימי תשובה חתם ברכת שים שלום כבשאר ימות השנה "המברך את עמו ישראל בשלום", רק בסוף התפלה ובקדיש אמר "עושה השלום".³⁸

ב. רגיל היה להתענות בעשרת ימי תשובה³⁹, גם בימי זקנותו.⁴⁰

33. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

34. בס' "סדר תפילה ורנה" לימי הרחמים הרצון עמ' קט"ו כ' "בסוכת גנו".

35. שם. אולם בחוט המשולש עמ' ק"מ הביא שמרן ישב בגן רק עם בני משפחתו סביבו.

ובליקוטי חב"ח מוסיף: "ונראה שהיה דעתו משום ספק סעודה שלישית ביו"ט. ומה שלא הקפיד על זה בשאר יו"ט, נראה משום שהי' דרכו לדרוש בכל יו"ט ראשון אחר מנחה, וסמך על דעת הזוהר שכ' דגם בדברי תורה יוצא ידי סעודה שלישית, ובראש השנה לבד לא דרש והוצרך לפירות מטעם הנ"ל".

36. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. ומובא גם בס' אבני בית היוצר בתולדות הג"ר דניאל פרוסטיץ זצ"ל.

ובתשובות שיח יצחק להגרי"י ווייס זצ"ל (א"יח סי' ש"ו) הביא מירושלמי קידושין (פ"ד הי"ב) רבי יחזקי' ר' כהן בשם ר' עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראתה עינו ולא אכל, ר' לעזר חשש להרא' שמועתא ומצמיח ליה פריטין ואכיל בהון מכל מילה חדא בשתא, וע"ש בפני משה שהוא כדי לברך על כל מין ומין, וליתן שבח והודאה לאל יתעלה, והוסיף הגרי"י והכוונה שאכלו בראש השנה והו"ל עיי' כאילו נהנה כל השנה, וז"ל בא"ד: "וה"ל שמנהג הגר"פ ז"ל ששלח למרנא החת"ס ז"ל על ליל ב' דר"ה לשהחיינו כל מיני פירות שהי' נמצאים אז, היה ג"כ מקורו מירושלמי זה ע"פ פירושי זה דקאי אראש השנה, ושיברך על כל המינים רבן של ישראל גדול הדור מרנא החת"ס ז"ע, דהו"ל כאילו כל ישראל עשו ככה".

ובס' קצה המטה סי' תקפ"ג סק"ג הביא שמרן ז"ל אכל גם בליל שני דר"ה את הסימנים המובאים בשו"ע.

37. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

38. מנהגי חת"ס פ"ז אות י"ג, ובהערה שם.

בחוט המשולש עמ' קמ"ב כ': "וסיפר [מרן] שבמדינת מעהרן ובעהמען היו חילוקי דעות בין החכמים ונחלקו ממש לשני כיתות, אלו אשר אמרו לברך "המברך" נקראים "מברכיאנער", ואשר הורו לברך "עושה השלום" היו נקראים "עושיאנער", ומשולם זה נעשה מחלוקת".

וציין שם לעיי' בתשובה מאהבה ח"א סי' צ' אריכות דברים.

39. אלה תולדות עמ' 28.

40. חתן סופר על מקנה וקנינים בהקדמה "בית אבות".

ג. דרכו היה ללמוד עם תלמידיו בעשיית קודם הצהרים רמב"ם הלכות תשובה⁴¹.
 ד. בשבת שובה היו מקדימין להתפלל ככל האפשר בבית מדרשו, ובין תפלתו לתפלת הקהל בבית הכנסת הכין את הדרוש, והיה מנהגו ליקח חומש לעיין אצל החלון⁴².
 ה. דרכו היה להתחיל בפתחה באיזה ענין בש"ס עם דרוש אגדתא, ואח"כ בסוגיא שלמדו על שבת שובה, ושוב שילב הדרשה עם הסוגיא⁴³.
 ו. לדרשתו בחר ב' או ג' גרגרים מחידושו שנתחדשו לו בסוגיא שלמד לשבת שובה, ובישרם בקהל רב⁴⁴.
 ז. בכל שנה ביום ז' תשרי - יום לידתו⁴⁵, השלים החומש עם התלמידים, וכל אחד מהתלמידים שהיה נוכח קיבל ד' צ"ל [מטבע] לקנות בהם לחמי חלב⁴⁶.
 ח. בסליחות של שלש עשרה מדות נהג לומר כל ספר תהלים⁴⁷.

ט. הכפרות שחט כדעת האריז"ל בערב יוהכ"פ בעלות השחר, טרם הלך לבית הכנסת לסליחות, אבל הקפיד שאחרים לא יעשו כן, משום שעייז העמיסו מלאכה מרובה על השוחטים בזמן קצר⁴⁸, והיה אומר שהזמן שוה לענין כפרות, מצום גדליה ועד ערב

41. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.
 באוצרות הסופר קובץ י"ד (עמ' צ') הביא שכ"ק האדמו"ר בעל "ישמח ישראל" מאלכסנדר זצ"ל הורה לאחד מחסידיו בעשיית ללמוד בשו"ת חת"ס.
 42. שם. ומוסיף: "ואירע לו פעם אחת שנרדם שמה מעומד, עד אשר בא השמש מבית הכנסת לקרותו, ובכל זאת לא חסר לו מזג הדרוש".
 43. הגרי"נ שטערן זצ"ל בהקדמתו לדרשות חת"ס.
 44. מרן ז"ל במכתבו להג"ר דניאל פרוסטיץ ז"ל (אגרות סופרים מכתב ו'): "הנני שולח את הקונטרס הלו שהוא חידושי על סוגיא שעסקתי בה בשבת תשובה העליט, וכן דרכי לברר כל המדבר בסוגיא מבלי להניח שום דבר גדול וקטן שם הוא, וליקח אח"כ ממנה ב' או ג' גרגרים ולבשרה בקהל רב".
 45. הגהות חת"ס או"ח על פ"ח (ס' תכ"ח): "מחזור רצ"א שנת תקכ"ג. נב. בו נולדתי ז' תשרי סמוך לקבלת שבת לאי"ט".
 46. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

בס' זכרונות ומסורות עמ' 205 משער שאולי הי' זה לאכילת ערב במקום סעודת סיום החומש, כי אותו היום היה תענית עשיית, ודומיא דתענית ע"ח ובה"ב שקנו התלמידים הלחם לאכילה בערב.
 והנה בענין לחוג יום הולדת, ראה מש"כ מרן בתו"מ פ' וירא עה"פ ביום הגמל את יצחק "ונראה ביום מילתו עשה סעודה וכן בכל שנה עשה אאע"ה ביום מילתו של יצחק שהוא יום אחרון של פסח". ובשו"ת אפרקטא דעניא להגרי"ד שפערבער אב"ד בראשוב (ס' קכ"ג). הביא מה שמצא בכתבי חותנו בשם מרן, שאין לישראל לחוג יום מולדתו כ"א את יום שנכנס בביתו של אאע"ה.

ובמק"א הטעמתי דברי מרן עפ"מ"ש הוא ז"ל בעצמו בדרושים ואגרות עמ' קע"ו ח"ל: "בישדוע מה שפירש"י בפ' נח בפסוק כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ שהמתין הקב"ה עד עבור ימי אבילתו של מתושלח ע"ש. נמצינו למדים שכל ז' ימים לחלוחיותו של צדיק קיים בעולם, כי גמר המיתה הוא ביום הז' אחר שעה על היום, שאז פוסקין מלהתאבל עליו שאז כבר נפרד הפנפ מהעדה"ז לגמרי, וכמו כן בלידתו לא נגמר לידתו עד יום הח' שאז נגמר הלידה ע"י המילה שנעשה אדם שלם".

ולפ"ז שפיר יש לחוג את יום המילה שאז הוא גמר הלידה, דו"ק.
 אגב: בנו מרן הכת"ס ז"ל הי' מסיים מסכת ביום לידתו, כמפורש יוצא בשו"ת כת"ס (ו"ד ס' קמ"ח): "הנה ברך לקחתי ליום מולדתי א' דריח אדר שהגעתי בעוה"י לשנת חמשים, והודיתי להש"ת ברבים שהחינו וקימנו לזמן הזה ועשיתי ביום ההוא זה היום עשה ה' לי סיום למסכת פסחים". וראה עוד ב"אהל לאה" בריש ס' כת"ס עה"ת.

47. מנהגי חת"ס פ"ז אות ט"ו, ומצוין במקור "לב העיברי".

48. ראה בשו"ת חת"ס ו"ד (ס' י"ג): "ראיתי בכל מקום שעברתי בקהלות גדולות מנהגים שונים, כי בק"ק פפד"מ תיקן מ"ז הפלאה ז"ל שאפילו שום עוף לא ישחוט בלי שנים בודקים הסכין לפני השחיטה מיהת ומכ"ש בהמה בין גסה בין דקה, ופה הק"ק החמירו רק בגסות ולא בדקות ולא בעופות חוץ משחיטות שבין ר"ה ליוה"כ".

יוהכ"פ לעת ערב, מלבד ערב יוהכ"פ בעלות השחר - וכי כל אחד יכול לכיין אותו רגע⁴⁹.

י. בערב יוהכ"פ שלח אחר עדה שלימה חתומי זקן שהפירו נדריו, אח"כ הלך לעזרת נשים חלץ מנעליו וקיבל ניזפה, והעדה התירו ניזפתו⁵⁰.

יא. קודם חצות היום טבל במקוה⁵¹, ואכל סעודתו⁵².

יב. תפלת מנחה התפלל בבית הכנסת⁵³.

49. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

ומוסיף שם: "בשנה האחרונה קודם פטירתו שינה בעצמו מנהגו, להראות הלכה למעשה, ואמנם כשחלה בהושענא רבא או ציוה לעשות בעדו כפרה שנית".

ובחידושי עמ"ס שבת דף פ"א ע"ב (ד"ה המנהג), כתב מרן: "המנהג אשכנז לעשות כפרות כמבואר בש"ע, ועיין מג"א סי' תרי"ה סוף סק"ג שמרמו על מה שהובא ברש"י שבת דף פ"א ע"ב בשם הגאונים (שהיו נוהגים ליקח עציץ עם הדורעים ולהחזירו סביב ראשו בער"ה), ונ"ל שהי' עושים כן שאם נגזר חלילה כריתת זרעו יהיה זרע העציץ הזה במקום זרעו ומשום כן זורעים אותו ע"ש קטן וקטנה שבבית ולהיות אסכרה מיתת הקטנים רחמנא לישובן, ואמרינן פ' אלו נערו מ' שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרוכי היינו אסכרא ר"ל ע"כ זורקו לנהר שהוא במקום אסכרא ובוה יכופר לו ולבניו ורחיו".

50. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

ומוסיף שם: "פעם אחת קרא משרתו גם אותי, וגער בי [מרן] משום שלא היה לי בזמן ההוא עדיין חתימת זקן... ונראה דמשום התרת ניזפה הקפיד על חתימת זקן".

51. בקונטרס עטרת זקנים (ברוקלין תשנ"ג) מובא בשם הגרע"ק סופר זצ"ל אבד"ק פרשבורג, שסיפר, שבערב יוהכ"פ אחרי טבילתו במקוה לא היו מניחים להחת"ס לחזור לביתו ברגל, אלא היו נושאים אותו לאות כבוד והוקרה על כסא עם שני בדים ארוכים וארבעה אנשים נושאים אותו והוא מה שקורין בל"א "סענפטע", וזה הי' הזכות של החברא קדישא לקחת אותו הביתה. הגרע"ק עוד הכיר את א' מאנשי הח"ק ושמו הי' ר' אהרן פרענקל כאשר הי' בן ק"ד שנה, והוא סיפר לו שכמה שנים נשא את מרן החת"ס והי' הנושא לפניו לצד ימין ואף פעם לא הי' יכול להסתכל בפני מרן החת"ס כי נפל פחדו עליו.

52. חוט המשולש עמ' קמ"ב.

אגב, יש לציין משי"כ מרן במכתב (נדפס בקונטרס ברך ה' חילו - לונדון תשמ"ב): "אספרה כמו, בעיה"כ העבור הי' באוכלי שולחני הבח" יעקב כ"ץ ואמר לי מחדושו אשר חידש בסוגי' דמטמא ומדמע שעסקנו בשבת שובה העבר, וזלגו עיני דמעות מרוב התלהבו שמחה אשר זכינו ה' לשמוע מבחור רך בשנים כמותו דבר קרוב לאמת מחודד ומשונין כפלים לתושי"...

53. חוט המשולש שם.

וראה במכתבו של הגרי"ץ דוינשטיקא זצ"ל (זכרון למשה עמ' י'): "שמעתי מרבים וכן שלמים שבערב יוהכ"פ אחר תפלת מנחה הי' נורא מאוד מראהו, וממש אש ליהטה סביביו".

ומקום אתי להביא בזה מה שמובא בקונטרס עטרת זקנים הנ"ל, מה שממע מו"ה ישראל שטערן שליט"א מלונדון מפי מרן הגרע"ק סופר זצ"ל אבד"ק פרשבורג: סיפר [הג"ר משה טובי' לעהמאן ז"ל חתנא דבי נשיאה מרן החת"ס], שפעם אחת בערב יום הכפורים בהיותו "חתן" הלך לבית מרן החת"ס המי"ל חותנו לקבל ברכתו, וכאשר פתח הדלת לחדר רבינו החת"ס ראה מה שראה וחזר לאחוריו לסגור הדלת ונתעלף. אנשי הבית טפלו בו עד ששב רוחו אליו, ופתאום נפתח הדלת ומרן החת"ס יצא ושאלו "האסט דו וואס געזעהן (הראית מה שהוא), והשיב "איך האב מיך דערשארקען, איך האב געזעהן א פייער" (נפחדתי, כי ראיתי עמוד אש).

וע"ז אמר מרן הח"ס "איך האב בעיניך געהאבט, אליהו הנביא וואר ביי מיר" (הי' לי אורח, אליהו הנביא הי' אצלי). כל זה שמע מרן הדעת סופר מפיו.

וכן הדפסתי עובדא זו בספרי "ספרא רבא דישראל" (עמ' קכ"ג) ממה שמצאתי ברשימותיו של מו"ר מרן הגאבד"ק מאטערסדארף זצ"ל, ששמע עובדא זו מדרותו הצדקת מרת שמחה לעהמאן ע"ה ברתי' דמרן ז"ל.

ואידי דערבים לי דברי מורי, אביא עוד איזה ענינים שמצאתי ברשימותיו: א) שמעתי מפ"ק ברתי' דמרן, הי"ה האשה הצדקת החסידיה והמלומדת מרת שמחה לעהמאן ז"ל ספרה לי שאביה מרן הקדוש בעה"ס זצ"ל ציוה עליה טרם כניסת יהד"ק שתוליך איזה סכומים אשר הגיעו עוד לידו הקדושה בשעה זו לשני ת"ח בקהלתו, ולא הניח אף פרוטה אחת בידו ונ"כ במכתבו שדפס בס' זכרון למשה עמ' 26 וז"ל: "אאמור" הגוצ"ל סיפר לי גדול צדקת פרונו של החתם סופר זל"ה, קודם ליל צומא רבה לא נשאר פרוטה בבית קדשו מכל הפדיונים אשר שלחו הבע"ב בפ"ב, וציוה לחלקם לעניי עירו, וע"ש עוד. ב) שמעתי מפי דודתינו הצדקת מרת שמחה לעהמאן ז"ל שטרם כניסת יוכ"פ קרא הח"ס את

יג. בחזרתו לביתו באו עמו חשובי הקהל והתורניים שבבעלי בתים⁵⁴, ובקשו ממנו ברכה ובירכם. גם מקצת בני הישיבה דחקו עצמם אל חדרו שלא ברצונו, וקבלו ברכה, אבל הרוב נתברכו ליל יום הכפורים אחר הלימוד⁵⁵.

יד. אבל סעודה המפסקת, ובאו בניו ובני משפחתו ובירך אותם בדמעות שלישי, וביקש מהם להתפלל עבורו, ואח"כ טבל במקוה שנית⁵⁶.

ד

יום הקדוש

"הקב"ה זורק מים טהורים תחלה, והיינו בשעה של תוספת יום הכפורים, טרם יעלה הגרדום לדון, הקב"ה שולח התעוררות ועור מקודש, ועיני יכולים לשוב ביום הכפורים". (דרשות ח"א דף ל"ה טור א' ד"ה והאמנם)

א. בערב יוה"כ קודם "כל נדרי" דרש⁵⁷ על מאמר "אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל"⁵⁸, ובענין קדושת היום⁵⁹, ובדרוש זה היה מעורר על חטאת נעורים⁶⁰.

שתי בנותיו היא ואחותה אמו של כ"ק זקני החתן סופר ה"ה הצדקת המלומדת מרת הינדל, שילכו בשליחות מצוה אל תלמיד אחד יתום ר"ל ואל בית יתומה אחת, ויציעו לפניהם נכבדות בשם מרן הקדוש ז"ל, כי רצונו הטהור להביא הדבר לידי גמר מיד אחר יום הקדוש, וכ"ז היתה אחר עבודה תמה הכנה רבה של מרן ז"ל ליום הקדוש. עובדא זו האחרונה הובאה בשניו קצת בקונטרס עטרת זקנים הנ"ל, ח"ל: בתו הנ"ל התפלגה ואמרה כמותיהה: בערב יום הקדוש? השיב לה מרן: איך מוסס דאס נאך מייטגעמען אין שול (אני רוצה לקחת מצוה זו אתי לביהכ"ג). ואמר ע"ז מרן ר' עקיבא סופר זצ"ל: דו פארשטייסט! דא האט מען גילוי אלי, אונד דאס מוז מאן מייטגעמען אין שול! מעין זה כותב הגרי"ץ דרשינסקיא זצ"ל במכתבו בס' זכרון למושה (עמ' י') ח"ל: סיפר הרב המופלג חרוץ נפלא מו"ה אברהם צבי וויער ז"ל שהי' תלמיד מופלג והגיע כבר לפרק נשואין, והנה שמעתי מרבים וכן שלמים שבערב יוה"כ אחר תפלת מנחה הי' נורא מאוד מראהו, וממש אש ליהטה סביביו, ופתאום בא המשמש אצלו ואמר לו שהרבי קוראו, ויחרד מי יודע אם לא אחר הלשין עליו, וברתת חויע הלך ופתח את הדלת, והח"ס הולך בחדר אנה ואנה, והוא הי' מלא פחד, ופתאום ראה אותו הח"ס, ואמר לו אתה כאן? "כן" הרבי קרא אותי! ואמר לו אני רוצה שתסכים למה שאני מבקש ממך, אמר, אם אפשר וודאי אשמע לדברי רבי ומורי. אמר יש כאן יתומה ואין מי שישתדל עבורה להשיאה, ואני רוצה שתשא אותה, ואם כי נבהל עכ"ז אימץ לבבו לומר, רבי היכן ירק זה חיי? אמר לו הח"ס אני מבטיחך שלא יהי' לך דאגת פרנסה, אמר אני מרוצה, ומיד צהללה ושמחה בפני הח"ס, ואמר בשמחה זכות מצוה זו אני נוטל עמי ליום הדין, והנ"ל אף שפרנסתו היתה מצומצמת, אך לא הי' לו דאגה כל הימים.

וראה עוד משי"ב מרן החתן סופר בהקדמתו "בית אבות" לספרו על עניני מקנה וקנינים: "ואמי מורתי תי' לאי"ט סיפרה לי, שבהיות ששום אדם לא ידע ממתנו בסתר [של מרן], רק פעם אחת מצאו רשימה אצל הבחור המחלק המעות, והיה בימים הקדושים לבד סך כמה מאות זהובים, ואילו לא שמעתי ממנה לא האמנתי".

54. הלצה נאה שמצאתי ברשימות מו"ר הגאבד"ק מאטערסדארף זצ"ל, ח"ל: סיפר לנו כאמרה"ג זצ"ל שקי"ו הח"ס זצ"ל התנצל פעם בעיה"כ לפני תלמידו הנאמן מפעיוג ר"ד מרגליות, שגלות השכינה היא להיות יושב ומקבל פדיונים, ותלמידו ענהו בצחות - רבינו, כמה גדול גלות וצער אם הרב יושב בעיר קטנה ותוחלתו נכובה שאין יוצא ואין בא אליו (נדפס בספרא רבה דישאל עמ' צ"ז).

55. חוט המשולש הנ"ל. ובליקוטי ח"ב"ה בהקדמה לח"ג כ' שזה היה "לעת ערב".

56. חוט המשולש שם.

בהקדמה למכתב סופר ח"א (עמ' מ"ה) מביא הגרי"י שטערן בשם הגרש"ס שסיפר: "דכירנא, שאני ואחי הגדול בעל הכ"ס זצ"ל הלכנו תמיד בעי"כ קודם כניסת היום הקדוש לקבל ברכת קדשו של אבינו זי"ע. פ"א הי' גשם וקור וכבר הלכנו בגרביים כנהוג, והוכיח אותנו ואמר, ביום קדוש כזה צריכים ודאי לקיים ושמרתם מאוד לנפשותיכם".

ובהגותו על שו"ע סי' תר"ד כותב מרן: "העיקר לילך כל היום באמפלות וטורומפיין", ע"ש דזה מיירי בביהכ"ג, וברוחו ילך במנעל של לבד העשוי באופן שירגיש הקרקע.

57. בדרשות ח"א דף ל"ג טור ב' ד"ה אחז"ל: "כי מאז הי' מנהג ישראל שבי"כ הי' החכם דורש דברי כבושים לפני ההמונים", ובדרשות ח"ג דף מ"א ע"א: "שכל דבר יתוקן בדומה לו, ולכן רדיפת התאות הגשמיות יתוקן בצום דיה"כ, ומיעוט עונג בשבתות וי"ט וסעודת מצוה והדומה יתוקן באכילת ע"כ, ולכן נאה בו לשמוע קול מוכיחים, כראוי בשבתות וי"ט להקדיל קהילות ברבים, ואשר לא שמע אליהם אז, ישמע עתה או יעשה הסכמה בנפשו לשמוע כלימודים משעת ועד עולם".

58. הגאון בעל מחנה חיים בספרו שערי חיים (משל ט' ב') עמ' קכ"ח.

ב. אחר הדרשה אמר הווידיוי⁶¹ כדעת הרמב"ן ז"ל, וכן או"א וי"ג מדות⁶², וסיים בפסוק אור זרוע לצדיק⁶³.

ג. קודם ברכו בירך על עשבי בשמים⁶⁴.

ד. אף שבכל השנה לא אמר שיר היחוד ואנעים ומירות, בליל יוה"כ פ אמרם⁶⁵.

ה. צוה לומר "כתר מלכות" של הרדב"ז, ולא של בן גבירול⁶⁶.

ו. התעכב בבית הכנסת עד אחר שגמרו הצבור ספר ראשון של תהלים⁶⁷.

ז. בא לביתו⁶⁸ בשמחה וחדוה עם אגודת עשבי בשמים בידו, ואמר להתלמידים שהמתינו לו בביתו: "גוט יום טוב"⁶⁹.

והוסיף: וגם אני קטן שבתלמידיו נוהג אחריו. והיה תמיד לפלא בעיני מדוע בחר דייקא במאמר הנ"ל, וכעת יובן לי שחז"ל סיימו מסכת יומא פרק יוכ"פ במאמר של ר"ע שהוא יומא דהילולא דיליה, ועל כן בחר בו מרן ז"ל לדרוש עליו שיהי' שפתותיו דובבות ושיבקש עלינו רחמים, ע"ש.

59. חוט המשולש עמ' קמ"ב.

60. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

ובס' בית אפרים (דרוש י"ד) לתלמידו הג"ר נפתלי סופר זצ"ל: שמעתי מפי אדמו"ר הגאון מהרמ"ס זצוק"ל בדרוש קודם כל נדרי, שטוב מאוד לעורר על חטא חטאת נעורים קודם שנכנס יוכ"פ, והיה מעורר ואומר בקול רם "אור זרוע לצדיק". וראה במבוא לדרשות חת"ס (עמ' י"ח) הביא הגרי"נ שטערן משמ"י דהגרי" וייס מווערבוי, ששמע כמה פעמים מהג"ר דניאל זצ"ל בעהמח"ס דן מדניאל, נכדו של הגרי"ד פרוסטיץ, שאיזה שעות לפני פטירת מרן גילה לוקינו הג"ר דניאל, שגילו לו מן השמים שלזאת יסוריו עצומים במיוחד עצירת השתן ר"ל, שאם כי היה מעורר מדי שנה בליל כל נדרי על שמירת היסוד, בכ"ז היה לו לעורר יותר.

ופוק חזי בכמה מדרשותיו של מרן ליוהכ"פ מה שעורר בענין זה, ע"ש.

61. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

62. הגרי"צ ברנפלד זצ"ל בסידור חת"ס, שכן שמע מרבו מרן בעל הדעת סופר זצ"ל.

63. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג ר"בית אפרים" הנ"ל.

וכנראה שכוונתו שהוציא הס"ת ואמר פסוק זה, כמפורש יוצא בדרשות (ח"א דף ל"ד טור א'): "ולזה מסוגל ליקח ס"ת עתה בידו ולומר פסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

ובאוצרות הסופר קובץ ט"ו עמ' ס"ב, הובא מה ששמע הגר"ש ואונר שליט"א מהגאון מהר"י"ן דושינסקי זצ"ל, ששמע ממי שהי' בשעת מעשה, שמרן החת"ס זי"ע הגיע בערב יוה"כ לביהמ"ד מאוחר [כי עסק אז בשידוך עבור יתומה אחת כידוע, ואמר שהוא מחפש איזה זכות לבוא עמה לקראת יום הדין], ועלה לומר ה"כל נדרי דרשה", ובאמצע הדרשה העיז אחד להראות לו על השעון שמתקרב זמן השקיעה וצריך לומר כל נדרי, ואמר לו מרן החת"ס, שבשמים קובעים הזמן לפי הזמן שהצדיקים כאן אומרים כל נדרי, שאז הוא הזמן שצריכים לומר".

64. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג, שכן היה מנהגו בכל שבת וי"ט, אפילו ביוהכ"פ.

65. תומר דבורה פ"ז אות א'.

66. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. וראה בוכרנות ומסורות על החת"ס עמ' 213 שטעמו משום שהאריז"ל התנגד לאמירתו, ע"ש.

67. ליקוטי חב"ח שם, ובחוט המשולש עמ' קמ"ב הלשון: "המתין והשלים עם הציבור..."

68. בהקדמה למכתב סופר ח"א, מביא הגרי"נ שטערן מה ששמע מחותנו ז"ל, שפעם נחלתה הרבנית מרים ע"ה מחברתו של המכת"ס ביוהכ"פ, ולא יכלה ללכת לביהכ"ג, והלך הח"ס לבקרה אחר כל נדרי.

69. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. ובמנהגי חת"ס (פ"ז אות כ"ד בהערה י"ד) ציין להגותיו של מרן בס' תקצ"ז, דיוהכ"פ יש טעם לקרותו יו"ט משום מתן תורה וחינוך ביהמ"ק.

באוצרות הסופר (קובץ י"א עמ' פ"ד) מובא מה שסיפר מו"ה בצלאל שטערן ז"ל מלונדון, מה ששמע ממרת שמחה לעהמאן ע"ה ברתא דמרן, שפעם אחת ביקר אצלה הגה"צ מנאסאר זצ"ל, וביקש שתספר לו מאביה הקדוש, ואמרה לו כי היא יכלה להביט בצורת אביה, אבל בליל יוהכ"פ ובליל הסדר לא יכלה להסתכל עליו "ער האט געשטראלט ווי איין זאנע" (מפי הג"ר זאב פלדמן שליט"א).

ח. התיישב על כסאו ולמד עמהם "סדר העבודה"⁷⁰ עד "מראה כהן", ועד בכלל. אשרי עין ראתה מלאך ה' צבאות הלזה בלילה הקדושה הזאת!⁷¹

ט. אחרי שגמר לימוד "סדר העבודה", היה דרכו להציע איזה קושיא הלכה ותוספות בסוגיא שעסקו בה לשבת שובה, ואח"כ למד המסכתא במקום שעסק אז⁷², והמשיך בלימוד זה עד שעה אחר חצות⁷³.

י. כראות התלמידים שהתחיל להתנמנם סרו מעליו, ואמר להם כשעיניו זלגו דמעות: לכו בני, והתפללו עלי ביום הקדוש. הוא פורש ובוכה והתלמידים פורשים ובוכים, ומבקשים ממנו אחד אחד שיברכם, וכן עשה. כל תלמיד מבין ענה "אמן, וכן למר", והקפיד על מי שלא אמר "וכן למר"⁷⁴.

יא. בליל יוהכ"פ לא היה בולע רוק⁷⁵.

יב. בליל יוהכ"פ לא ישן במטה⁷⁶.

יג. בשחרית קודם התפלה באו הנשאים לקבל ברכתו⁷⁷.

יד. היה מנהגו לעמוד על רגליו כל היום⁷⁸.

טו. אם אמר ביוהכ"פ ברכת "שעשה לי כל צרכי" לא נודע לנו⁷⁹.

טז. בבית מדרשו נשאו הכהנים כפיהם ביוהכ"פ ב' פעמים, בשחרית ובמוסף⁸⁰.

70. תלמידו הג"ר שמעון סידאן ז"ל כותב בספרו שבט שמעון עה"ת (עמ' י"ז): "ובליל יוה"כ כשבא מבה"כ התאספו בני הישיבה אצלו ולמד עמהם עבודת יה"כ "ברמב"ם".

71. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. וכ"כ מרן המכתב סופר ב"פיתוחי חותם" שבריש שו"ת חת"ס יו"ד: "גם בליל יוה"כ התאספו אליו העדרים ולימד אותם סדר עבודת ביהמ"ק שיבנה בבי"א".

72. והג"ר דוד לייב זילברשטיין זצ"ל כותב בספרו שבילי דוד על אהע"ז (דף ז'): "התנא האלקי בעל חת"ס זצוק"ל... שמעתי מאחד מגדולי תלמידיו כי בליל יום הכיפורים היה נכנס אצלו לשמוע מפיו כשהיה שונה מסכת יומא, היה הלימוד רגש בעצמותי ובתמונתו, עד כי היה מתדמה בעיני שומעיו כאילו כהן גדול בעצמו לפני לעבוד עבודת יום הכיפורים".

73. ובס' אלף כתב (ח"ב אות תר"ח) כתב: "סח לי זקן אחד, שהחון שעמד לפני התיבה בבית הכנסת הגדולה בפרעשבורג, ששם עמד מרן הקדוש החתם סופר ז"ע בתפלה, סיפר] שכל כך הוריד דמעה בשעת אמירת העבודה ביום הכיפורים, עד שכל עלי המחזור הסמוכים של תפלת המנחה לא יכלו להפרידם זה מזה, מרוב דמעות שנתלחחו בהם".

74. ז"ל הליקוטי חב"ח שם: ונהירגא אמר לנו, כי הרב בשטאמפפּען, שמו היה הגאון משה מרדכי בנעטה, האיר עיניו לחזור רק עתה על השי"ס עם רש"י בלא תוספות.

75. שם. בחוט המשולש עמ' קמ"ב הלשון: וזה היה נמשך עד חצות הלילה.

76. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג.

77. תומר דבורה פ"ז אות ב'.

78. בהגהותיו לסי' תרי"ב ציין החת"ס למש"כ המג"א (סי' תקס"ז סק"ז) משמיה דהאגודה שמותר לבלוע רוק ביוהכ"פ, וכ' ע"ז מרן: ונראה לפע"ד להכריע, בלילה שעדיין טעם אוכלים בפיו, לא גרע רוק מאוכלים שאינם ראוים לאכילה ואתר לבלוע, משא"כ ביום אין שם אוכל על הרוק כלל ומותר אפי' לכתחילה.

79. תומר דבורה פ"ז אות ג'.

80. וב"קצה המטה" (סי' תרי"ט סק"ג) כתב: "ושמעתי מפי מגידי אמת... שהיה דרכו בכל ליל יוהכ"פ לסבב בביהמ"ד שלו, ואם היה רואה איזה אנשים שהיו ישנים שינה קשה היה מעורר אותם" ע"ש טעמו.

77. חוט המשולש עמ' קמ"ב.

78. ליקוטי חב"ח בהקדמה לח"ג. ומוסיף: לעת וקנתו צוה להתיר לו נדר זה, אולי לא יוכל לעמוד, אבל לא הוצרך לכך.

79. מנהגי חת"ס פ"ז אות כ"ט.

80. מנהגי חת"ס פ"ז אות ל'. וראה בשו"ת שיח יצחק או"ח סי' ע"א לא מצא מקור למנהג זה, ע"ש.

- יז. לפיוט "נחשב כצג באיתון" הנהיג מרן לפתוח ארון הקודש⁸¹.
- יח. הקפיד שלא להדליק נר ע"י עבו"ם בנעילת יוהכ"פ אפילו כשחל בחול⁸².
- יט. תפלת נעילה לא התפלל לפני התיבה, רק כבדו לאחר להתפלל, ובכל זאת בכל שנה כבדו אותו אלופי הקהל בתפלה זו כנהוג⁸³.
- כ. מיד במוצאי יוהכ"פ עסק במצוה, ובדק סוכתו אם היא מסוככת כראוי⁸⁴.

81. אלף כתב אות תרי"ד: "הגאב"ד דפ"ב [הגרעק"ס] שליט"א אמר לי בשנת תרצ"ז, שמקובל ביד השמשנים הזקנים דק"ק פ"ב, שמרנא אח"ס זי"ע הנהיג שגם לפיוט הקדוש "נחשב כצג באיתון" לפתוח ארון הקודש".

וכן הביא בסידור חת"ס בשם מרן הדעת סופר זצ"ל.

82. שו"ת ח"ו סי' פ"ו: "וכן ראיתי כל רבותי זצ"ל הגאון הפלאה ומורי חסיד שבכהונה הגאון מו"ה נתן אדלר זצ"ל, אסרו בכח שלא להדליק שום נר בנעילת יוהכ"פ, וכן אנו נוהגים אחריהם בקהלתנו פה... ומי"מ איני סומך להתיר אפילו כשחל בחול".

83. חוט המשולש עמ' קמ"ב.

ובחובה"ש עמ' רל"ז מביא המו"ל הג"ר שלמה סופר זצ"ל בהערה: "סיפר לי אבא [הכת"ס] זצ"ל, בהגיע יום הקדוש משנת ת"ר במעלי יומא דכפורי, שלח זקני [הכת"ס] זצ"ל נאמני הקהלה אליו לכבודו להיות ש"ץ להתפלל תפילת נעילה בבית הכנסת הגדול, אבל הוא לא רצה לקבלו, ואמר אמתלא כי ניחר גרונו, ושלח אליו שלשה פעמים ולא קיבל, והרע לאביו הקדוש, ובמוצאי יום הכפורים כששמע שירד לפני התיבה להתפלל שחרית ונעילה בבית המדרש של הישיבה בדרכו, הרע לו מאוד על שלא רצה להתפלל בבית הכנסת הגדול".

אגב, מרן בעל הי"מכתב סופר" זצ"ל מתאר את ביקורו של אחיו מרן הכת"ס זצ"ל בקראקא (חוט המשולש עמ' רד"מ), ותוך הדברים מפליג אודות קולו הנעים: "ובשבת פ' שירה במקום גדולתו הראה ענותנותו לכבוד המקום, ירד לפני התיבה ואת קולו שמענו מתוך האש והתלהבות גדולה עד לב השמים, קול נעים ככנור המנגן מאליו ברוח צפוניות המנשבת בו רוח קדושה וטהרה בשירה וזמרה, כל העם ענו אחריו מקדש, נשאוהו על כפים, החזנים רוממוהו, המשררים פארוהו..."

84. חוט המשולש עמ' קמ"ב.

תענית שמחיה כל הימים

גלמי ראו עיניך וכו' ימים יוצרו וכו', כל יום הוא יצירה בפני עצמו, "ולו אחד בהם" זה יום הכיפורים כמו שפרש"י שם, שהיא תענית שמחיה כל הימים, כי יום כיפורים הוא כללות כל הימים.

(ליקוטי מוהר"ן)